

ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN 2663-0265 (print) ISSN 2663-0273 (online)

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

Віктор Окороків

Доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри філософії,
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара,
пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49010, Україна

E-mail: victor7754@i.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8606-677X>

Viktor Okorokov

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor,
Head of the Department of Philosophy,
Oles Honchar Dnipro National University,
72 Gagarin Ave., Dnipro, 49010,
Ukraine

УДК 101+111

СВІДОМІСТЬ І НІЩО У ЕКЗИСТЕНЦІЙНОМУ ВЧЕННІ РАНЬОГО М.ГАЙДЕГГЕРА

Received 12 May 2022; revised 10 June 2022; accepted 20 June 2022

DOI: 10.15421/352202

Анотація

Показано, що Гайдеггер як екзистенціальний мислитель шукав природу буття не тільки виходячи з горизонту часу («Буття та час»), але і з горизонту інших подій (мислення, Ніщо, божественності та ін.). Фактично, Гайдеггер, розробляючи фундаментальну онтологію, дає онтологічне тлумачення прадавньому прокльону європейської культури, яке полягає у тому, що між метафізичним знанням про буття й природним знанням про світ є фундаментальне протиріччя. Спираючись на ідеї Я.Бьоме й М.Бердяєва, можна зробити висновок, що Ніщо у концепції Гайдеггера схоже на найглибшу поверхню, куди скачується всяке буття, або, мовою Мінковського-Ейнштейна, горизонт подій, у якому сходяться одночасно і простір, і час і далі здійснюється перехід у часу-подібний світ. Ми, фактично, разом з Гайдеггером попадаємо в зону наявності буття-ніщо, людино-бога, у якому анулюються всі протилежності й у якому можна виявити даоське Дао. Але якщо у Лао Цзи порожнеча передують наявності й у Ж.-П.Сартра «ніщо» передують буттю, то в Гайдеггера проблема приналежності не прояснена, оскільки там, де буття співпричетне Ніщо, там же мислення стикається з буттям, а буття є розуміючим, у цьому топосі і людина порівняна з Богами. Чи не виявиться у такому випадку відкриттям, що Гайдеггер добре розумів не тільки європейську, але і східні філософські системи і запозичив деякі ідеї у східній традиції. Там, де європейське мислення закрило горизонт подій буттям Парменіда (і схоже неадекватно інтерпретувало його), там Гайдеггер, а у подальшому Ж.-П.Сартр і А.Бадью, виявили горизонт небуття (порожнечі й ніщо) і показали причетність нашого мислення до обох горизонтів. Мислення може виявити себе як у бутті, так і у Ніщо, і з урахуванням східного досвіду поки не ясно, у якому із цих горизонтів воно відкриває себе істинним чином.

Ключові слова: Ніщо, буття, Гайдеггер, мислення, людина, Бог.

Consciousness and Nothingness in the existential teaching of early M.Heidegger

Abstract

It is shown that Heidegger, as an existential thinker, sought the nature of being not only from the horizon of time ("Being and Time"), but also from the horizon of other events (thinking, Nothing, divinity, etc.). In fact, Heidegger, developing a fundamental ontology, gives an ontological interpretation of the ancient curse of European culture, which consisted in the fact that there is a fundamental contradiction between metaphysical knowledge about being and natural knowledge about the world. Based on the ideas of J. Böhme and N. Berdyaev, we can conclude that Nothing in Heidegger's concept is like the deepest surface where all being rolls down, or, in the language of Minkowski-Einstein, the horizon of event, in which space and time simultaneously collapses, onward is a transition into a time-like world. We, in fact, together with Heidegger, find ourselves in the zone of presence of being-nothing, man-God, in which all opposites are annulled and in which Taoist Tao can be found. But if in Lao Tzu the emptiness precedes the presence, in J.-P.Sartre's "nothing" precedes being, then Heidegger's problem of belonging is not clarified, because where being is involved in Nothing, where thinking is in contact with being, and being is understanding, where people are commensurate with the

Gods. Would it not be a discovery in this case that Heidegger was well versed not only in European, but also in Eastern philosophical systems and borrowed some ideas from the Eastern tradition? Where European thinking has closed the event horizon with the being of Parmenides (and seems to have interpreted it inadequately), there is Heidegger, and after him J.-P.Sartre and A.Badiou discovered the horizon of non-existence (emptiness and nothingness) and showed the involvement of our thinking to both horizons. Thinking can find itself both in being and in Nothing, and taking into account Eastern experience, it is not yet clear in which of these horizons it reveals itself in a true way.

Keywords: *Nothing, being, Heidegger, thinking, man, God.*

Введення.

Проблема формування уявлення про буття, фактично, є одним з наріжних каменів будь-якої культури, тому що культура починається з осмислення людиною свого місця (топосу) в цьому світі. Розвинена культура починається з розуміння сутності існування й буття, і не важливо відбувається це розуміння у релігійному або філософському мисленні. Саме у розвиненій культурі, людина, осмислюючи своє існування у світі, зустрічається із проблемою наявності свідомості й, опосередковано, через неї із проблемою розуміння границь існування. Так, представники кожної розвитої культури зустрічаються із межами буття й приходять до розуміння небуття (або Ніщо). Цей шлях пройшла китайська, індійська, а пізніше і японська культури. Його пройшла і європейська культура в Античності. Саме тому такі мислителі, як Лао цзи (даосизм) і Парменід (досократики), які розкрили сутність небуття (порожнечі), фактично, знаходилися у джерел формування своїх культур.

Проблема розуміння небуття й Ніщо свідомістю є ще більш складна, оскільки, наприклад, представники буддизму в Індії, чань-буддизму в Японії при розв'язанні цієї проблеми зіштовхнулися з необхідністю зміни свідомості людини для розуміння сутності (або природи) Ніщо. І Дао (Лао цзи) є те, що не іменоване; порожнеча (Нагарджуни) є те, що вимагає для свого збагнення граничної медитації. Не-буття (Парменіда) вказує на відсутність істини буття (або неможливість розуміння свідомістю небуття). Порожнеча (Демокріта) є те, що за межами буття (атомів). Словом, у будь-якій традиції мислення стикається з колосальними труднощами при розумінні буття й тим більш не-буття (ніщо) і у той же час приходиться до протиріч, осмислити які намагалися багато мислителів (наприклад,

Зенон, німецькі містики (Я.Бьоме, М.Екхарт), Кант та ін.), але сутність яких дотепер так ніхто і не зумів зрозуміти. Ніщо вислизає від розуміння.

І хоча у ХХ ст. багато мислителів (Е.Гуссерль, М.Гайдегер, П.Тілліх, Ж.-П.Сартр та ін.) намагалися розв'язати цю проблему, вона все ще перебуває за межами розуміння. Саме цю проблему також намагалися тлумачити логіко-математичним способом Г.Кантор, Г.Фреге, А.Пуанкаре, Г.Мінковський, Л.Вітгенштайн, А.Ейнштейн, а ближче до кінця ХХ ст. Ж.Делез, А.Бадью та ін. Але всі марне, розумовий перехід від буття до небуття (або реального об'єкта до крапки чи прямої, від об'ємного тіла до його поверхні і т.ін.) так і залишається закритим і в логіці, і в математиці, і у фізиці (принципи невизначеності й додатковості у квантовій механіці).

Проте, можна констатувати, що європейські представники абстрактних (умоглядних) наук (математики (геометрії) і метафізики) взяли гору над фізиками (природа речей), тобто всі формальні висновки про світ (визначення крапки, руху, сутності, добра, ідеї і т.ін.) мислителі роблять у своїй свідомості. У результаті цього мислення європейської культури ставало все більш метафізико-математичним, наповнений цінностями у душі Піфагора (про гармонію й число), Геракліта (про рух), Парменіда (про буття), Сократа (про добро) і т.ін. і тим самим все більш наповнювалося протиріччями, які ще в класичній філософії були помічені Зеноном (апорії), Кантом (антиномії) та ін. і які були висвітлені тільки у ХІХ-ХХ ст. лінгвістичними логіками, феноменологами, екзистенціальними мислителями і постструктуралістами (Г.Фреге, Е.Гуссерлем, Ф. де Соссюром, М.Фуко, Ж.Делезом, А.Бадью та ін.). Цей суперечливий метафізичний шлях усе більш поширювався і не міг не привести

до конфлікту між природою людської свідомості і єством зовнішнього («реального») світу, який ясно побачили Декарт, Кант, Гегель та ін. Іншими словами, європейська культура за самою своєю (споконвічною) природою суперечлива. Її внутрішній конфлікт був виявлений ще софістами, але реальне дослідження цього протиріччя проводили, перш за все, маргінальні філософи (стойки, неоплатоніки, Паскаль, К'єркегор, ніцшеанці та ін.). Саме він привів до фундаментальних протиріч європейської культури ХХ ст. Нігілізм у ХХ ст. стає способом існування людини.

У даній статті ми спробуємо дослідити один із шляхів вирішення цієї проблеми через розуміння меж буття (того топосу, у якому проявляються Ніщо й сутність свідомості), який запропонував М.Гайдеггер. У вітчизняній літературі підхід Гайдеггера до розуміння сутності свідомості, буття й Ніщо досліджували А.Богачев [Bogachov 2021], І.Карівець [Karivets 2020], Р.Кобець [Kobets 2020] та ін.; у закордонній літературі А.Бадіу [Badiou 2005], Л.Гордон і А.Вольман [Gordon, Wohlman 2019], М.Ламберт [Lambert 2020], Г.Петропулос [Petropoulos 2020], Г.Тсагдіс, У.Роземунд, З.Барт [Tsagdis, Rozemund, Bart 2020], Ф.Вестерлунд [Westerlund 2020] та ін. Також ця тема піднімалася в деяких з наших написаних раніше робіт (наприклад, [Okorokov 2018]).

Головна частина.

Як тільки до розуміння процесів буття була підключена феноменологічна тема, Гайдеггер у діалозі зі своїм учителем Гуссерлем необхідно зіштовхнувся із проблемами осмислення і буття, і його меж (не-буття або Ніщо). Тому німецький мислитель задає собі питання: чи те, що не є, – це ніщо? Чи треба ніщо робити темою філософії як абсолютної науки? І що ж може бути надано крім природи, історії, бога, простору, числа? Про все перераховане, на його думку, ми говоримо, хоча у різних смислах, що воно є [Heidegger 2001: 12]. Відповідь на ці питання змусила Гайдеггера зробити поворот від фундаментальної онтології, тобто чисто екзистенціального осмислення буття (єдиним джерелом його переживання є сама людина як Dasein), до історичного (реально-

го) розуміння буття, розгорнутому у людській свідомості, в горизонті якого безумовною темою виявилася проблема заперечення того, що є, або Ніщо. Адже границя між є і не-є пролягає через просторово-тимчасове осмислення дійсності. Гайдеггер вже розумів, що Ніщо – це не те, чого немає, а те, що виходить за просторово-тимчасові межі видимого світу.

Там, де буття (те, що є) впливає із горизонту простору та часу, ставиться і інше питання, а що ж «є» за цим горизонтом? Саме свідомість задає такого роду питання. Реальне осмислення буття з горизонту часу привело Гайдеггера до історичного розуміння буття та його меж, тобто пошуку початків і джерел. За Гайдеггером, буття є тільки тоді, коли є розміщення, тобто коли є істина... воно (буття) дане лише тоді, коли існує розуміння буття, тобто Dasein [Хайдеггер 2001: 22, 23], або коли щось може розмикатися і бути відкритим (сущою), і коли є те, що розуміє цю відкритість (людина як Dasein). У той же час, буття як а-пріорі є раніше сущого (і) це таке «раніше», яке належить «світу навиворіт» [Хайдеггер 2001: 24]. Тут Гайдеггер намагається придивлятися до буття й Ніщо в онтологічному змісті («раніше» значить до існування часу). Це «раніше» буття... схоплюється розхожим розумінням (буття) як більш пізнішого [Хайдеггер 2001: 24]. Іншими словами, це «раніше» явно вказує на наявність того, що ми йменуємо свідомістю (у когось душею), яка і вирішує про буття, чи було воно раніше або пізніше. Вона ж вирішує, що перебувало за межею самого раннього буття. Гайдеггер повертає нас до Платона, у якого душа розмовляє сама із собою про буття, вона проговорює сама із собою буття [Хайдеггер 2001: 94]. Звідси народжується розуміння. Буття стосовно свідомості розташоване таким чином, що змушує її розуміти (німецький мислитель це називає розуміюче буття). Питання у тому, чи є Ніщо саме таким, чи відкрите воно нашій свідомості або ж саме тому, що закрите, Парменід говорив, що не-буття немає? Така закритість змусила мислителів усієї класичної європейської культури відсторонити тему про Ніщо. Логосне мислення не чує Ніщо, тому що логос оформляє світ таким чином, що нашому погляду від-

кривається тільки буття. «Антична онтологія є логіка буття» [Хайдеггер 2001: 95]. Онтологічний зір дуже вузько бачить лише те, що обмежене буттям, воно в ньому відкривається. Тому нігілізм і Ніщо (як і буття) для класичної європейської культури – явища закриті.

Надалі Гайдеггер намагається витлумачити сутність нігілістичної свідомості й намагається більш предметно розібратися у тому, що таке Ніщо. Наприклад, у роботі «Європейський нігілізм» він прагне, за рецептом Ніцше, осмислити сутність сучасних нігілістичних процесів, що відбуваються в Європі. Нігілізм, на його думку, є сама історія суцього, коли нестримно виходить на світло смерть християнського Бога [Хайдеггер 2007: 88].

Гайдеггер, як і Ніцше, міркує про обнуління всіх попередніх цінностей класичної культури, і разом з цим підходить до тієї межі, за якою «сутності» і цінності зникають і виникає розуміння буття, а далі проявляється Ніщо. Тільки через нігілізм, в остаточному підсумку, мислитель приходять до розуміння порожнечі (так було і у вченні буддистів Нагарджуни і Чже Цонкапи). Оскільки ж «Бог вмер», заходом і середоточенням для людини може стати тільки сама людина [Хайдеггер 2007: 92]. Буття і порожнеча – ті фундаментальні аспекти світу, які відкриваються людині тільки за межею «сутнісного» і предметного світу. Іноді в китайській і індійській культурах саме тут використовується термін «за межами форм і властивостей» (наприклад, уявлення про Дао або про душу).

Гайдеггер у цьому питанні йде за Ніцше, у якого є сильні мотиви Дао Лао цзи. Корінне значення латинського *nil*, про який замислювалися вже римляни (*ne-hilum*), до цього дня не прояснене. У словниковому понятті нігілізм у всякому разі відноситься до Ніщо і тим самим – якимось особливим чином – до суцього в його небутті. Небуття суцього, однак, вважається запереченням суцього. Ніщо тут означає повне заперечення всього суцього, суцього в цілому. Уявлення про Ніщо і осмислення Ніщо виявляються безпредметним заходом, порожнім баловством зі словами [Хайдеггер 2007: 100], знов-таки у тому ж сенсі, що і Дао. Гайдеггер добре розуміє, що з погляду мис-

лення Ніщо все ж таки щось означає відносно того, що є «суще»? Однак це питання може бути поставлено двоїстим образом: як просте заперечення того, що є (і тоді ми попадаємо у безпредметний світ заперечень суцього), і фундаментально (і тоді ми повинні опинитися у світі за межами буття). По першому шляху в онтологічному плані пішли буддисти (однак, у мисленневому плані, вони добилися значних успіхів у розумінні нірвани), по другому шляху пішов Ж.-П.Сартр, показуючи, що є глибинні засади буття (і це Ніщо), втім, і М.Бердяєв підвів своє вчення під існування *ungrund*, що є основою нашої свободи. І у Сартра десь у Ніщо відкривається світ свободи. Таким чином, відкриття Парменіда небуття направляло європейське мислення аж до ХХст. Гайдеггер після написання «Буття та часу» [Хайдеггер 2006] також намагався тлумачити Парменіда та Геракліта, тому що розуміюче буття повинно бути історичним і мати джерело, інакше міркування про нього перетворювалися у порожню балаканину, а Гайдеггер шукав глибинні онтологічні підстави буття.

Нігілізм у розумінні німецького мислителя є неминучим наслідком метафізичного мислення. На його думку, якщо Ніщо у своїй істині порожньо й не-суще, (і) разом з тим, не просто порожня незначність, нігілізм буде тоді історією метафізики, де виключена не тільки можливість розуміння Ніщо в його суті, але і воля до його розуміння [Хайдеггер 2007: 102]. Гайдеггер прекрасно розумів сутність того шляху, який пройшла європейська філософія, і слідом за Ніцше підписав їй (класичній філософії) вирок – шлях до розуміння Ніщо як балаканини, у порожніх словах, за якими нічого не ховається у реальному світі. Саме такий, на його думку, метафізичний шлях європейської культури, який спрямований до порожніх абстракцій (типу платонівських ідей, універсалій, аристотелевських родів), за якими нічого (крім сенсу слів) не ховається. Це шлях до множення нічого не значущої балаканини, шлях до все зростаючого нігілізму, тобто до наповнення царства Ніщо порожніми словами. Але проблема у тому, що нігілізм (у той саме час) є процес знецінювання верховних цінностей. Нігілізм є логіка, за якою ро-

зігрується катастрофа верховних цінностей. Нігілізм є таємний основний закон західної історії [Хайдеггер 2007: 103]. Точніше, коли представники західної культури стали шукати «сутність» речей і світу (ще в античності після Аристотеля), вони, фактично, говорячи мовою Ф. де Соссюра, розірвали означаче й означуване, зануривши світ мислення у переживання про власну природу й відірвавши його від реального світу. Підкорившись закону «логосного» світу (формальній логіці Аристотеля), європейське мислення, з одного боку, стало метафізично правильним (бо спиралося на істину відповідності світу слів і світу речей), а з іншого – жорстко розмежувалося з світом одиниць (світом дійсності і в тому числі світом речей), тому що визначала цей останній за власними (логосними) рецептами (лекалами).

Однак у тому ж самому топі, у якому Парменід знайшов місце для буття, виявляється існування «вивороту» буття, який на рівні свідомості трансформується у наявність і становлення небуття. Іншими словами, там, де грецьким філософам здалося, що знайдений шлях до порятунку (тропа дня), шлях до знання того, що є (знання про буття), там виявилось, що його (цього шляху) протилежністю, якому приписали природні властивості буття (за типом сутності або першооснови), є метафізичне знання, якому, у свою чергу, приписали знання про абсолютні властивості буття світу, доступні тільки розуму (або свідомості). Знання про буття світу подвоїлося. Однак сам Парменід цього не помітив, але саме на це звернув увагу його учень Зенон, намагаючись урятувати вчення вчителя: між метафізичним знанням про буття й природнім (реальним) знанням про світ є фундаментальне протиріччя. Дивно, але антропологічне тлумачення цього протиріччя дав тільки Гайдеггер у ХХ ст.

Гайдеггер у роботі «Європейський нігілізм» підбиває підсумок щодо європейського мислення. Він стверджує, що віра у категорії розуму є причина нігілізму і ми вимірювали цінність світу категоріями, які відносяться до чисто вигаданого світу [Хайдеггер 2007: 123]. Іншими словами, згідно Гайдеггера, ми

вигадали метафізичний вимір, який повністю вибудований за допомогою категорій розуму, і стали вимірювати реальні цінності людського життя за допомогою категорій цього виміру. І тільки тоді, коли з'ясувалося, що цінності людського життя пов'язані з переживаннями і не піддаються логіко-понятійному осмисленню, філософи стали шукати альтернативні цінності типу «волі до влади» або «волі до істини», які при перевірці перетворили людину в «монстра», який зовсім ігнорує гуманність і людяність.

В іншому творі «До філософії (Про подію)» Гайдеггер намагається тлумачити виявлені раніше проблеми буття, свідомості, Ніщо й часу за допомогою подійного підходу, тобто прагне за допомогою наявного онтологічного апарату осмислити сутність основних процесів існування. Він пише про те, що подія – міжпросторовість ходи Бога та історії людини. Хода – це не історія, і історія – це не подія, і подія – це не хода [Хайдеггер 2020: 48]. Тобто німецький мислитель намагається глянути на шлях європейської культури через призму присутності Бога, який втручається у нашу свідомість за тим боком її просторовості й тимчасовості. Тоді питання «з горизонту часу» змінюється і перетворюється у питання про те, що там за горизонтом простору та часу? Але онтологічне мислення Гайдеггера є ще сильним і не відпускає його. У такому контексті основа засновується як без-дна (Abgrund): нестаток як відкрите саме-приховування (не-порожнеча, а без-донна невичерпність). Без-дна як простір-часу. Простір-час як місце миті, істина буття лише в укрітті. Шляхи й способи укріття – суще [Хайдеггер 2020: 51]. Поки ж Гайдеггер апелює до без-дни, тієї, яка є основа (схоже на ungrund Я.Бьоме й М.Бердяєва). Це ще не бачення Ніщо, а цілком європейський пошук підстави буття (міжпросторовість, а не за межами простору), яке закрито сущим. Однак Гайдеггер розуміє, що філософія – це завжди початок, і вона вимагає подолання самої себе, власна справа філософії турбота неправильно витлумачена завдяки теорії пізнання. (Більш того,) Ніцше став заперечувати філософію як ученість [Хайдеггер 2020: 60-62]. Фактично, Гайдеггер проти-

ставляє філософію світогляду, вважаючи його «махінацією», нав'язаною свідомістю.

Нас же цікавить та властивість філософії, на яку вказує Гайдеггер, – подолання самої себе на початку або у витоків. І оскільки тут вже явна вказівка на мислення, Гайдеггер робить висновок, що початок – понятій початково – це саме буття. А згідно з ним і мислення є більш початковим чим у-явлення й судження... Початкове мислення переміщає своє запитання про істину буття далеко назад у перший початок як джерело філософії. Початок – це само буття як подія, прихована влада джерела істини суцього [Хайдеггер 2020: 86]. Ми, згідно ідей мислителя, упираємося в джерело буття й мислення (і філософії). Тобто тільки там у джерел повинна вирішуватися доля і філософії, і мислення, яке також має свою початковість. Ми, поставлені перед фактом початку, знову зустрічаємося з питанням про те, що є до початку, яке там (до початку) мислення, і чи є там щось до буття (наприклад, не-буття), раз і буття (як і існування) має початок. Гайдеггер говорить про те, що там, де споконвічно в європейському мисленні з'являється (розкривається) суще, саме там виникає початок європейського мислення та у-явлення про буття.

До цього часу була інша культура, наприклад, архаїчна або міфологічна, яка теж мала своє джерело і своє мислення. Тому буття – це по-дія (скажімо, європейської культури), яка має початок, але і кінець. І тоді те, що за межами цієї по-дії, чи можемо ми його називати Ніщо, або це лише інша форма буття. За Гайдеггером, початок – це приховане, ще не зіпсоване і не взяте у виробництво джерело. Початкове мислення як розмежування між тим, що досягається і повертається назад першим початком та розгорнутим іншим початком [Хайдеггер 2020: 86]. І всяке слово й разом з тим усяка логіка перебувають під владою буття [Хайдеггер 2020: 112]. Таким чином, початок як джерело є те, що приховане у наступній культурі, а мислення, що завжди перебуває у пошуку цього початку й у той же час, що вислизає від нього, перебуває у постійному протиріччі із собою (це і є його властивість, яку в європейській культурі замінили неправиль-

ним (фактично, метафізичним) поняттям діалектика). До того ж форма, у яку було одягнене європейське мислення, знайшла вираження у поняттєво-логічному просторі й закрила справжнє розуміння буття (і того, що за його межами). Чи може таке понятійне мислення схопити джерело буття або вийти за його межі? Відповідь Гайдеггера звучить категорично – ні. Він стверджує, що історія західної метафізики – це «доказ» того, що істина буття не стала питанням. Але сама груба недооцінка істини буття, швидше за все, полягає у «логіці» філософії [Хайдеггер 2020: 130].

Тому-то він і вважає Ніцше мислителем, який виявився останнім метафізиком і провів межу попереднього поняттєво-логічного мислення. Ніцше призивав до переоцінки всіх цінностей (попереднього мислення), Гайдеггер призиває побудувати нове мислення, здатне почути заклик буття (у його джерел). Це попереднє мислення як і раніше поверхневе й засноване на забезпеченні тлумачення суцього на противагу завданню запитання про істину буття [Хайдеггер 2020: 126] От цю межу попереднього мислення Гайдеггер називає міжпросторовістю (у якій Бог стикається з людиною, але може його і покинути, як у Ніцше й Вагнера). Буттєва залишеність класичного мислення є у своїй основі розкладання буття [Хайдеггер 2020: 155], або той спосіб, яким можна осягти розкладене буття, тобто як суще. Класичне мислення спрямоване на розуміння суцього, а не буття. Тому всяка «наука» є не знання, а влаштування правильності області пояснення [Хайдеггер 2020: 196], точніше, логічне зв'язування пояснюючих уявлень. Відповідно, і метафізика (як наука після Аристотеля), фактично, ґрунтується на тому, що буття можна виявити у суцшому [Хайдеггер 2020: 223].

Інше питання, що ховається за тимчасовістю мислення – буття або Ніщо? Чи не повинні ми у цьому питанні орієнтуватися на свідомості маленької дитини: спочатку велика порожнеча, а потім поступове розмежування речового світу (через виділення простору – близького й далекого), через яке просвічує буття, а може, і навпаки, спочатку просвічує буття, а потім у його світі починають прояв-

лятися просторові контури (речей). І тоді у свідомості дитини порожнеча (Ніщо) і буття у певний момент рівнозначні. Чи не значить це, що буття само відкриває шлях до якогось третього виміру, який Гайдеггер тільки відчуває й про який його учень Сартр говорить більш відкрито. Правда, і сам Гайдеггер вважає, що від розуміння суцього до розуміння буття повинен відбутися стрибок. Цей стрибок – це відвага першого вторгнення в область буттєвої історії [Хайдеггер 2020: 293]. Іншими словами, простого переходу від логіко-понятійного мислення до екзистенціального (буттєво-тимчасового) немає. Як же здійснюється цей стрибок? У «Бутті та часі» він пов'язаний з непроясненим статусом Dasein. Однак про сам цей перехід ранній Гайдеггер майже нічого не говорив, тому що у «Бутті та часі», практично, не прояснений статус часу.

От цей перехід між вимірами у Гайдеггера у роботі «До філософії (Про подію)» аналізується за допомогою різних понять: міжпросторовість, боги, Ніщо та ін. Його стратегічна лінія все ж таки поки виходить із буття. Тепер запитання про буття мислитель пов'язує не з суцим, а з продумуванням буття, спонукуваним самим буттям. Вигадка буття вхоплює його як міжпросторовість (Zwischen), у прояснюючій сутності якої боги й людина ви-являють себе, тобто зважуються на свою взаємоналежність. Буття в якості міжпросторовості «є» не доважок до суцього, а то присутнє, в істині якого воно (суцце) може досягти збереження суцього [Хайдеггер 2020: 525-526]. Фактично, буття тут розташоване і над людьми, і над Богами, тому що і ті і інші виявляють себе через причетність до міжпросторовості. Гайдеггер йде по шляху, колись прокладеному Сократом, який поставив Добро і над людьми, і над Богами (і відкрив нам доступ до етичного виміру існування). Німецький мислитель на той же рівень піднімає буття. Усе до нього співпричетне. Відмова у бутті відносно «богів» означає лише наступне: буття не знаходиться «над» богами, але і «боги» також не знаходяться «над» буттям [Хайдеггер 2020: 537]. І далі Гайдеггер додає: Те, що «боги» потребують буття, валить їх самих у безодню (свободу) і виражає відмову від

усякого обґрунтування [Хайдеггер 2020: 374]. Який же у такому випадку взаємозв'язок богів і буття? Це непросте питання Гайдеггер намагається прояснити, з одного боку, за допомогою міжпросторовості. Не тільки люди, але і Боги потребують буття. Однак, що розуміти у такому випадку під буттям божественним? Чи не значить це, що потрібно знову зробити перехід? Може бути, перехід у те, що ми звикли називати Ніщо? Оскільки і боги поринають у безодню. Але якщо буття є потребою Бога, якщо саме буття знаходить істину лише у продумуванні і якщо це мислення є філософія (в іншому початку), то і «боги» потребують буттєво-історичне мислення, а значить філософію [Хайдеггер 2020: 537-538].

Гайдеггер, у зв'язку з тим, що у творі «До філософії (Про подію)» аналізуються інші виміри буття, їх зв'язок з Богами й людьми, вже намагається зрозуміти сутність небуття (Ніщо) стосовно даного буття. А раз всі ці переходи між різними рівнями буття жорстко пов'язані з розумінням (або свідомістю), то необхідним наслідком такого дослідження є наближення до меж буття (або вихід за його межі), тобто аналіз небуття. Якщо у «Бутті та часі» ця проблема, практично, не стояла, то в праці «До філософії...» вона з'являється, і починає її дослідження німецький мислитель з тих же підходів, які були дані ще Парменідом: ніщо схоплюється завжди як неіснуюче і тим самим як негативне» [Хайдеггер 2020: 338]. Але німецький мислитель змушений ввести Ніщо в понятійне коло і наповнити його сенсом. Тому він вважає, що Ніщо не є ні негативне, ні «ціль», а сутнісне потрясіння самого буття і тому більш існуюче, чим будь-яке суцце» [Хайдеггер 2020: 339]. Отут Гайдеггер, що вже використовує екзистенціальну й ситуаційну методик, йде далі Парменіда і говорить про новий підхід до Ніщо. Наскільки важко буде прийдешньому розв'язатися з мисленням «метафізики», настільки недоступно для нього буде залишатися «ніщо», яке поставлено вище, чим будь-яке позитивне й негативне [Хайдеггер 2020: 339]. Тепер Гайдеггер переводить тему у розряд існування. Небуття сутнє і буття сутнє, небуття сутнє у не-суццому, буття сутнє як властиве «не-» [Хайдеггер

2020: 340]. Тобто буття такі перебуває, але в зоні «не-», у зоні не-сущого. І якщо можливий світ «не-» у фізиці елементарних і просторово-часових структур, то чи не веде себе таким же чином «не-» і у філософії? Вочевидь, у цій роботі Гайдеггер шукає той же шлях, на якому простір-час трансформується у час-простір і намагається трансформувати буття-час у час-буття.

Однак Гайдеггер поки працює із класичними горизонтними установками. Тому тою межею, яка відокремлює Ніщо від буття є смерть. Смерть як граничність От є одночасно найглибше його можливого повного перетворення. І в цьому одночасно перебуває вказівка на найглибшу сутність Ніщо. Чим більш вихідним пізнається буття у своїй істині, тим глибше Ніщо як безодня на краю основи [Хайдеггер 2020: 406]. Раз Ніщо є те, де всюди «не-», то воно і схоже, згідно німецького мислителя, на найглибшу поверхню, куди скачується всяке буття, щось типу *ungrund* Я.Бьоме й М.Бердяєва, або, мовою Мінковського-Ейнштейна, горизонт по-дії, у якому схлопуються одночасно і простір і час і далі здійснюється перехід у часо-подібний світ. Ніщо – те місце-подія, у якому немає ні простору, ні часу (якими ми бачимо їх у нашому вимірі), інакше всюди б виникали події От (присутності й наявності), які пов'язані із сущим, простором-часом та ін., з тим, у чому подія проявляє себе у бутті. Гайдеггер пише про те, що у цьому граничному місці-події ми попадаємо у топос, у якому всі даності збігаються. Для цієї миті, буття як найглибша міжпросторовість дорівнює Ніщо, й Бог опановує людину, а людина піднімається над Богом начебто безпосередньо, але все ж таки і те і інше – лише в події, у якості якої є істина самого буття [Хайдеггер 2020: 510]. Буття збігається з Ніщо, людина – з Богом (і навіть у події істини перевищує його). Ми, фактично, разом з Гайдеггером попадаємо у зону буття-ніщо, людино-Бога, у якої анулюються всі протилежності і у якої виявляється топос даоського Дао. Шлях до Ніщо з будь-яких позицій – це подолання позитивності (метафізики), це завжди повернення, коли свідомість як по-дія сама перетворюється в порожнечу, де немає ніяких понять,

уявлень, простору і часу, тому що всі вони стягаються у горизонт подій (Ніщо). Гайдеггер, фактично, і виражає описувані події в термінах Дао: у *фубіс* (природі) укладено те, що для самого загального уявлення (мислення) буття є саме постійне найприсутнє і як таке є як би порожнеча справжнього (*Gegenwärtigkeit*) самого [Хайдеггер 2020: 574]. У самому загальному уявленні мислення про природу буття ототожнюється з порожнечею справжнього, мислення-буття як би перетворюється у порожнього спостерігача, просто присутнього при всіх подіях. Таке (непроявлене) мислення про справжнє Гайдеггер асоціює з логіко-метафізичним мисленням (в іншій транскрипції балаканиною, ніяк не пов'язаної зі справжнім буттям, балаканиною у тому розумінні, що воно ніяк не торкається справжнього життя, переживаного світу, тобто Дао як дійсного шляху природи).

Але оскільки, за Гайдеггером, тільки через буття ми можемо пробратися до Ніщо, то буття нагадує про «ніщо», і тому ніщо належить буттю [Хайдеггер 2020: 588]. Вочевидь, ця проблема приналежності Ніщо (як і буття) і у Гайдеггера залишається відкритою. Буття і Ніщо зникають за горизонтом європейського метафізичного мислення.

Висновки

Гайдеггер уже розумів, що Ніщо – це не те, чого немає, а те, що виходить за часово-просторову межу видимого світу. Там, де буття (те, що є) схоплюється з горизонтом простору й часу, ставиться і інше питання, а що ж «є» за цим горизонтом?

У тому самому топосі, у якому Парменід знайшов місце для буття, виявляється існування «вивороту» буття, який на рівні свідомості трансформується у формування уявлення про небуття. Там, де грецьким філософам здавалося, що знайдений шлях до порятунку (тропа дня), шлях до знання того, що є (дійсному знанню про буття), виявилось, що його протилежністю, якої приписали природні властивості буття (за типом сутність або першооснова), стало метафізичне знання, якому, у свою чергу, присвоїли статус дійсного знання про абсолютні властивості буття світу, доступному тільки розуму (або свідомості).

Знання про буття світу подвоїлося. Саме на це звернув увагу учень Парменіда Зенон, намагаючись врятувати вчення свого вчителя: між метафізичним знанням про буття й природнім (дійсним) знанням про світ є фундаментальне протиріччя. Дивно, але антропологічне тлумачення цього протиріччя дав тільки Гайдеггер у ХХ ст.

Відповідно до такого протиріччя було показано, що початок як джерело є те, що приховане у наступній культурі, а мислення, яке завжди перебуває у пошуку цього початку і, у той же час, вислизає від нього, перебуває у постійному протиріччі із собою. Це і є та його властивість, яку в європейській культурі замінили неправильним (фактично, метафізичним) поняттям діалектика, тому що діалектичне мислення, що збирає протилежності, повинно було шукати топос, що їх поєднує, який при цьому завжди метафізичний. З'ясовується, що Гайдеггер, який розумів всі ці проблеми метафізичного знання, спробував розмежувати попереднє (класичне і метафізичне) і сучасне мислення.

От цю межу, що розділяє попереднє і сучасне мислення, Гайдеггер називає міжпросторовістю (і це той топос, у якому Бог стикається з людиною, але може її і покинути, як у Ніцше й Вагнера). У той же час, виходячи із творчості Гайдеггера, стає зрозуміло, що простого переходу від логіко-понятійного мислення до екзистенціального (буттєво-тимчасового) немає. Як же здійснюється цей перехід (стрибок)? У «Бутті та часі» він пов'язаний з непроясненим статусом *Dasein*. Однак про сам цей перехід ранній Гайдеггер майже нічого не писав, тому що у «Бутті та часі», практично, не прояснений статус часу.

От цей перехід між вимірами вже у наступній найважливішій роботі Гайдеггера «До філософії (Про подію)» аналізується за допомогою різних понять: міждупросторовість, боги, Ніщо та ін. Але стратегічна лінія отут ще не змінюється, німецький мислитель як і раніше виходить із буття. Фактично, відповідно до ідей цієї роботи буття розташоване і над людьми, і над Богами, тому що і ті і інші виявляють себе через причетність до міжпросторовості. Гайдеггер іде за шляхом, колись

прокладеним Сократом, який поставив Добро і над людьми, і над Богами (і відкрив нам доступ до етичного виміру існування). Німецький мислитель на той же рівень піднімає буття. Усе до нього співпричетне.

Але все це причетне, згідно Гайдеггера, і до Ніщо. Раз Ніщо є те, де всюди «не-», то воно схоже, як можна зрозуміти із глибинного аналізу ідей німецького мислителя, на найглибшу поверхню, куди скачується всяке буття, щось типу *ungrund* Я.Бьоме й М.Бердяєва, або, мовою Минковського-Ейнштейна, горизонт подій, у якому схлопуються одночасно і простір і час і далі здійснюється перехід у часо-подібний світ. Ніщо – те місце-подія, у якому немає ні простору, ні часу (які ми звикли бачити у нашому вимірі).

На нашу думку, у цьому глибинному топосі буття збігається з Ніщо, людина – з Богом (і навіть у події істини перевищує його). Ми, фактично, разом з Гайдеггером попадаємо у зону наявності буття-ніщо, бога, у якому анулюються всі протилежності й у якому можна виявити даоське Дао. Шлях до Ніщо з будь-яких позицій – це подолання позитивності (метафізики), це завжди повернення, коли свідомість як подія сама перетворюється в порожнечу, де немає ніяких понять, уявлень, простору і часу, тому що всі вони стягуються в горизонт подій (Ніщо). Тому можна зробити висновок, що Гайдеггер виражає описувані події в термінах Дао. Але якщо у Лао цзи порожнеча передує наявності і у Ж.-П.Сартра «ніщо» передує буттю, то у Гайдеггера проблема приналежності не прояснена, оскільки там, де буття співпричетне Ніщо, там же мислення стикається з буттям, а буття є розуміючим, там же і люди порівняні з Богами. Усе це нагадує індійський філософський принцип єдності Атмана й Брахмана, і даоський принцип зіткнення небуття (порожнечі) і Наявності (буття). Чи не виявиться у такому випадку відкриттям, що Гайдеггер досить непогано розбирався не тільки в європейській, але і у східних філософських системах і запозичив деякі ідеї у східній традиції. Там, де європейське мислення закривало горизонт подій буттям Парменіда (і схоже неадекватно інтерпретував його), там Гайдеггер, а слідом за ним Ж.-П.

Сартр і А.Бадью, виявили горизонт небуття (порожнечі й ніщо) і показали причетність нашого мислення до обох горизонтів. Мислення може виявити себе як у бутті, так і у Ніщо, і з урахуванням східного досвіду поки не ясно, у якому з цих горизонтів воно відкриває себе істинним чином.

Бібліографічні посилання

- Badiou, A. (2005). *Being and event* (O. Feltham, Trans.). New York, NY: Continuum.
- Gordon, L., Wohlman, A. (2019). A Constructive Thomistic Response to Heidegger's Destructive Criticism: On Existence, Essence and the Possibility of Truth as Adequation. *The Heythrop Journal*, HeyJ00, 1-17.
- Lambert, M. (2020). Heidegger's Shadow: Kant, Husserl, and the Transcendental Turn. *Journal of Transcendental Philosophy*. July, 2020. <https://doi.org/10.1515/jtph-2020-0019>
- Okorokov, V. (2018). Limits of Thought in the Light of Nature and Divinity. A Return to Ancient Thought or the Quest for the Being of Primordial Thinking in the Later Heidegger. *The Journal Philosophy and Cosmology*, 20, 170-184.
- Petropoulos, G. (2020). Heidegger's Reading of Plato: On Truth and Ideas. *Journal of the British Society for Phenomenology*, September 2020. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00071773.2020.1814678>
- Tsagdis, G., Rozemund U., Bart Z. (2020). Of Times, Arrested, Resigned, Imagined: Temporality in Hegel, Heidegger and Derrida. *International Journal of Philosophical Studies*, 28. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09672559.2020.1766878>
- Westerlund, F. (2020). *Heidegger and the Problem of Phenomena*. London: Bloomsbury. <https://doi.org/10.5040/9781350086500>
- Богачев, А. (2021). Хайдеггер и феноменология. Westerlund, F. (2020). Heidegger and the Problem of Phenomena. London: Bloomsbury. *Sententiae*, XL(1), 116-120.
- Карівець, І. (2020). Справа мислення Мартіна Гайдегера. *Філософська думка*, 1, 70-79. <https://doi.org/10.15407/fd2020.01.037>
- Кобець, Р. (2020). Екзистенційне поняття науки у фундаментальній онтології Мартіна Гайдегера. *Філософська думка*, 1, 37-51. <https://doi.org/10.15407/fd2020.01.070>
- Хайдеггер, М. (2001). *Основные проблемы феноменологии*. СПб.: Высшая религиозно-философская школа.
- Хайдеггер, М. (2006). *Бытие и время*. СПб.: Наука.
- Хайдеггер, М. (2007). *Европейский нигилизм*, в: *Хайдеггер М. Время и Бытие. Статьи и выступления*. СПб.: Наука, 87-245.
- Хайдеггер, М. (2020). *К философии (О событии)*. М.: Изд-во института Гайдара.

Reference

- Badiou, A. (2005). *Being and event* (O. Feltham, Trans.). New York, NY: Continuum.
- Bogachov, A. (2021). Heidegger and Phenomenology [Heidegger and Phenomenology]. Westerlund, F. (2020). Heidegger and the Problem of Phenomena. London: Bloomsbury. *Sententiae*, Vol. XL(1), 116-120. (in Ukrainian)
- Gordon, L. & Wohlman, A. (2019). *A Constructive Thomistic Response to Heidegger's Destructive Criticism: On Existence, Essence and the Possibility of Truth as Adequation*. *The Heythrop Journal*, HeyJ00, 1-17.
- Heidegger, M. (2001). *Osnovnyie problemyi fenomenologii* [Main problems of Phenomenology]. SPb.: Vysshaya religiozno-filosofskaya shkola. (in Russian)
- Heidegger, M. (2006). *Byitie i vremya* [Being and Time]. SPb.: Nauka. (in Russian)
- Heidegger, M. (2007). *Evropeyskiy nihilizm* [European nihilism], in: *Haydegger M. Vremya i byitie. Stati i vyistupleniya*. SPb.: Nauka, 87-245. (in Russian)
- Heidegger, M. (2020). *K filosofii (O sobyitii)* [To Philosophy (About the event)]. М.: Izd-vo instituta Gaydara. (in Russian)
- Karivets, I. (2020). The case of Martin Heidegger's thinking [Martin Heidegger's job of thinking]. *Filosofska Dumka*, 1, 70-79. <https://doi.org/10.15407/fd2020.01.037> (in Ukrainian)
- Kobets, R. (2020). The existential concept of science in the fundamental ontology of Martin Heidegger [Existential concept of science in Heidegger's fundamental ontology]. *Filosofska Dumka*, 1, 37-51.

<https://doi.org/10.15407/fd2020.01.070> (in Ukrainian)

Lambert, M. (2020). Heidegger's Shadow: Kant, Husserl, and the Transcendental Turn. *Journal of Transcendental Philosophy*, July. <https://doi.org/10.1515/jtph-2020-0019>

Okorokov, V. (2018). Limits of Thought in the Light of Nature and Divinity. A Return to Ancient Thought or the Quest for the Being of Primordial Thinking in the Later Heidegger. *The Journal Philosophy and Cosmology*, 20, 170-184.

Petropoulos, G. (2020). Heidegger's Reading of Plato: On Truth and Ideas. *Journal of the British Society for Phenomenology*, September. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00071773.2020.1814678>

Tsagdis, G., Rozemund U. & Bart Z. (2020). Of Times, Arrested, Resigned, Imagined: Temporality in Hegel, Heidegger and Derrida. *International Journal of Philosophical Studies*, 28. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/09672559.2020.1766878>

Westerlund, F. (2020). *Heidegger and the Problem of Phenomena*. London: Bloomsbury. <https://doi.org/10.5040/9781350086500>